

АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ

УДК 332.021.8:63

Воробйов Є.М.
Гела Т.Ю.

В статті охарактеризовано особливості та сучасний стан агропромислового комплексу, визначено прогресивні напрямки реформування аграрних відносин в Україні.

Ключові слова: агропромисловий комплекс України, сільське господарство, аграрні відносини.

В статье предоставлена характеристика особенностей и современного состояния агропромышленного комплекса, определены прогрессивные направления реформирования аграрных отношений в Украине.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс Украины, сельское хозяйство, аграрные отношения.

Description of features and modern state of agroindustrial complex is given in the article, progressive directions of reformation of agrarian relations are certain in Ukraine.

Keywords: agro-industry of Ukraine, agriculture, agrarian relations.

Постановка проблеми. Ще на початку ХХ ст. з приводу ситуації в аграрному секторі Росії, письменник В.Г.Короленко писав: «Справа в тому, що розумна держава повинна безсторонньо розшукати у минулому глибоку неправду і спокійно, і безсторонньо усунути її на майбутнє...Така неправда минулого була в застої, у безгласності й у затримці найважливіших реформ і головною з цих реформ залишається земельна реформа». [1, с.463] Через 100

років по тому ці слова, на жаль, не втратили своєї актуальності, ні для Росії, ні для України. На початку ХХІ ст. одним з найважливіших напрямків розбудови Української держави залишається реформування аграрного сектору, зокрема аграрних відносин.

Таким чином, аграрне питання завжди мало надзвичайну важливість для України. Доля кожної влади, що встановлювалася, значною мірою залежала від його розв'язання. Але незважаючи на численні намагання впорядкувати виробничі відносини на селі, до кінця ХХ ст. аграрне питання в Україні залишалось не вирішеним. Зараз наша держава отримала ще один шанс розплутати клубок протиріч, які нашарувалися, в аграрній сфері.

Аналіз актуальних досліджень. Різні аспекти аграрної політики досліджують такі науковці, як: В. Амбросов, Є. Бородіна, І. Прокопа,

А. Онищенко, В. Юрчишин, В. Андрійчук, А. Могильний та ін. Ці вчені розглядають реальну практику розв'язання в Україні завдань, які охоплюються цим поняттям, обґрунтували необхідність і практичні кроки щодо формування цілісної вітчизняної політики сільського розвитку та її інституційного забезпечення.

Мета статті. Водночас попри велику строкатість поглядів на реформування аграрної сфери вітчизняні науковці не досягли єдиної згоди у виділенні прогресивних напрямків реформування агропромислового комплексу (АПК). Тому автор ставить за мету охарактеризувати особливості та сучасний стан АПК, визначити прогресивні напрямки реформування аграрних відносин в Україні.

Виклад основного матеріалу. Чим же характеризується сучасний стан АПК України? АПК України — це велике міжгалузеве утворення, органічна частина економіки країни, яка включає сукупність галузей, пов'язаних між собою процесом відтворення, основне завдання якого — забезпечення продовольчої безпеки країни, оптимальних норм харчування населення України, створення експортного потенціалу сировини і продовольства. Сфера його діяльності охоплює три чверті території України, на якій проживає третина населення і формується майже 60% фонду споживання, створюється 17% ВВП. [2, с.4]

АПК включає три сфери:

Перша сфера складається із галузей, які забезпечують АПК засобами виробництва та виробничо-технічним обслуговуванням сільського господарства. До цієї сфери входять також тракторне і сільськогосподарське машинне будівництво, продовольче машинобудівництво, виробництво мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин, мікробіологічна промисловість, ремонт сільськогосподарської техніки, капітальне будівництво в АПК.

Від їх діяльності залежить ритмічність, потоковість і масовість виробництва сільськогосподарської продукції і кінцевого продукту.

До другої сфери входять підприємства і організації, які безпосередньо займаються виробництвом сільськогосподарської продукції, тобто сільське господарство, яке виробляє до 48% кінцевої продукції.

Кінцева продукція сільськогосподарського виробництва — це продукція рослинництва і тваринництва, яку воно постачає для споживання і переробки. Водночас кінцеві результати сільськогосподарського виробництва є проміжними для АПК.

До третьої сфери входять галузі і підприємства, які забезпечують заготівлю, переробку сільськогосподарської продукції і доведення її до споживача. Тут зосереджена харчосмакова, м'ясна і молочна, рибна, мукомольно-купова, комбікормова промисловість. Частково сюди включається легка промисловість з переробки сільськогосподарської сировини, торгівля

продовольчими товарами і громадське харчування.

Центральною ланкою АПК є сільське господарство, одиниця валової продукції якого створює умови для виробництва більше десяти її одиниць в інших галузях економіки країни. Ця галузь забезпечує зайнятість 4 млн. чол. сільського населення, сприяє створенню робочих місць у пов'язаних з нею сферах виробництва, розвитку сільських територій, захищає суспільство від негативних наслідків надмірної урбанізації.

Специфіка сільськогосподарського виробництва зумовлює особливості відтворення в сфері аграрної економіки, в усій системі АПК. Будучи складною системою, у якій тісно переплітаються економічні та природно-біологічні чинники, сільське господарство особливо потребує винятково вивіреної і збалансованої взаємодії з іншими галузями, що беруть участь у відтворювальному процесі агрокультури. Без такої взаємодії сучасне землеробство просто неможливе. Бо на певному етапі розвитку воно вичерпує внутрішні необхідні умови власного відтворення, знаходячи їх за межами сільського господарства, що з поглибленням агропромислової інтеграції призводить на вищому етапі її розвитку до формування АПК.

Утворення єдиного комплексу, зайнятого виробництвом кінцевого продукту із сільськогосподарської сировини, – якісно новий ступінь взаємодії землеробства з індустріальними галузями і сферою переробки, що означає перехід від внутрішньогалузевих до міжгалузевих зв'язків.

На відміну від індустріальних галузей, де завдяки одиничному поділу праці має значення проміжний результат, у сільському господарстві виробничий ефект завжди втілюється в кінцевому продукті. Тому у виробничому процесі немає тієї знеособленості, що характерна для промисловості. Отже, всі особливості сільськогосподарського виробництва неминуче вносять свої корективи в поняття концентрації агропромислового виробництва, зумовлюючи природну основу трудового селянського господарства.

Головна особливість, що визначає специфіку АПК, – переплетення в сільському господарстві економічного і природного процесів виробництва. Головним засобом виробництва в сільському господарстві, як відомо, виступає земля, частина інших засобів виробництва відтворюється безпосередньо в тій самій галузі. Сільське господарство включає, з одного боку, засоби виробництва, що відтворюються людиною при безпосередньому впливі природи (це біологічні чи матеріально-біологічні засоби виробництва), з другого боку — засоби виробництва, відтворені людиною без такого впливу. І матеріально-біологічні, й індустріальні засоби виробництва утворюють нерозривну єдність. Але провідну, визначальну роль відіграють матеріально-біологічні засоби. Матеріально-біологічні засоби виробництва, технології оброблення сільськогосподарських культур, виробничі процеси у тваринництві визначають форму і структуру засобів виробництва, що виготовляються промисловістю. У свою чергу матеріально-біологічні засоби виробництва удосконалюються, щоб з максимальною ефективністю використовувати

промислові засоби виробництва. Йдеться про пристосування та розвиток таких спадкоємних властивостей рослин і тварин, що найбільше відповідають промисловим методам виробництва.

Біологічний чинник у сільському господарстві обумовлює і таку його особливість, як сезонність. Ця особливість впливає на розвиток всіх інших сфер АПК. Сезонність виробництва продукції зумовлює виконання значного обсягу робіт у стислий термін. Це означає, що робочі машини тут функціонують обмежену кількість днів на рік. За таких умов насиченість машинами сільського господарства має бути достатньо високою, і енергооснащеність праці вища, ніж у промисловості. Сезонність потребує також виробництва такої техніки, щоб максимально використовувати протягом року двигун та різні машини — у разі необхідності. Сезонність виробництва задає параметри галузям, що переробляють сільськогосподарську продукцію, а також інфраструктурі.

Підсумовуючи вищесказане, варто наголосити на тому, що розбіжність часу виробництва з робочим періодом, залежність від природних умов диктують своєрідність технологій, специфічні вимоги до індустріальних засобів праці, організації виробництва, до якості робочої сили. Оскільки в аграрній сфері спеціалізація не досягає такої глибини, як в індустріальних галузях, працівник мусить мати кращий рівень професійної підготовки, вміти виконувати операції по всьому технологічному циклу. У рільництві, наприклад, тільки укрупнені технологічні операції припускають оранку, передпосівну обробку, посів, догляд за рослинами, збирання. Кожна з них характеризується численними особливостями, до яких вносять свої корективи мінливі погодні умови. Тому праця селянина далека від шаблону, раз і назавжди затвердженого порядку технологічних операцій та організаційних форм. Важко знайти сферу виробництва, що так би потребувала творчої праці, як сільське господарство. Усе це визначає і закономірності управління виробничим процесом, що виключають директивний характер. Зміна природних умов буквально за лічені години потребує оперативних рішень і дій з боку працівників конкретного господарства.

Специфіка АПК визначається, особливостями сільськогосподарського виробництва, яке виступає серцевиною, комплексотвірною ланкою об'єднання галузей, що виконують різноманітні функції та доповнюють одне одного. Це зумовлює необхідність гострого збалансування і пропорційності між складовими частинами комплексу. Тому протиріччя, котрі виникають та вирішуються в системі АПК, — це внутрішній імпульс розвитку самого комплексу, наслідком якого є вирівнювання рівнів розвитку всіх галузей, що входять до АПК.

Аналіз сучасного стану розвитку агропромислового виробництва в Україні свідчить про низьку ефективність основних його галузей, наявність ще значної частини збиткових господарських структур, низькі темпи відновлення матеріально-ресурсного потенціалу, недостатню економічну зацікавленість сільськогосподарських товаровиробників у розвитку суспільного виробництва,

стримання процесу освоєння організаційно-економічного механізму ринкових відносин в аграрному секторі економіки, що зумовили погіршення постачання населенню продовольчих товарів, зниження калорійності добових раціонів харчування жителів країни.

З часу набуття Україною незалежності прийнято понад 150 законів, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю та селом, спрямованих на підвищення рівня життя сільського населення, але вони не мали позитивного впливу і не поліпшили життя людей у сільській місцевості країни, оскільки ситуація в цьому секторі економіки залишається досить складною й неадекватною його ролі в державі. Так з переходом економіки на ринкову основу сільське господарство як галузь із сезонним виробництвом і уповільненим оборотом капіталу поставлено в гірші умови порівняно з іншими галузями.

На селі найгострішими залишаються соціальні проблеми. Які пов'язані стриманням подальшого розвитку сільських територій та відсутністю мотивації до праці, безробіття, бідність і трудова міграція, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл. Середньорічна зарплата в сільському господарстві в 2009 р. була в 1,6 рази нижча, ніж у середньому по економіці країни, і в 1,8 — ніж у галузях промисловості. [3] За межею бідності перебуває кожний третій селянин.

Вчені аграрники вважають, що стратегічною метою довготривалого стійкого розвитку аграрного сектору є збереження основних природних ресурсів і забезпечення сучасних технологічних та інституціональних змін для стабільного задоволення потреб населення у продуктах харчування. [4, с.20] На практиці це означає посилення уваги до збереження родючості ґрунту, водних ресурсів, рослинного та тваринного генетичного потенціалу, а також застосування інноваційно-екологічних технологій, які б забезпечували економічну самодостатність господарюючих суб'єктів, конкурентоспроможність її продукції, що в цілому сприяють підвищенню загальної прибутковості сільського виробництва.

Висновки. Де ж вихід в якому опинився селянин в сучасних умовах господарювання на селі? Нам уявляється, що в першу чергу необхідно поступово відроджувати ті якості, які притаманні селянину-господарю. Насамперед, створювати умови подальшого розвитку аграрних відносин на основі ефективно діючих аграрних реформ спочатку на селі, а далі в усьому аграрнопромисловому виробництві.

Для цього необхідно, на наш погляд спочатку позбавитись або ґрунтовно переглянути застарілі концепції і стереотипи, які обмежують прогресивні напрямки реформування аграрних відносин взагалі і гідно стимулювати селянина-трудівника окремо.

Тому від того, як будуть проводитися реформи у найближчий час, чи вдасться в їх ході знайти адекватні сучасному стану продуктивних сил суспільні форми власності і господарювання, оптимальне сполучення інтересів

безпосередніх товаровиробників на селі та працівників інших сфер, залежить сучасна і майбутня соціальна стабільність суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шпенглер О. Закат Европы – Новосибирск, 1993. – с. 463.
2. Саблук П. Состояние и перспективы развития агропромышленного комплекса Украины // Экономика Украины. – 2008. – № 12. – с.4.
3. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 1995-2009 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрана.
4. Саблук П.Т. Проблеми забезпечення дохідності агропромислового виробництва в Україні в постіндустріальний період // Економіка АПК. – 2008. – №4. – с.20.